

СТАТУС ЗАВИСНИХ РЕЧЕНИЦА У ГРАМАТИКАМА ИЗ 19. ВЕКА¹

Јелена Павловић Јовановић
Универзитет у Крагујевцу

THE SUBORDINATE CLAUSE IN GRAMMARS FROM THE 19TH CENTURY

Jelena Pavlović Jovanović
University of Kragujevac

In this paper we examine the status of dependent clauses in representative grammar books and manuals published during the 19th century. The corpus consists of books by Đura Daničić, Jovan Bošković, Adolfo Veber, Petar Budmani, Stojan Novaković, and Tomislav Maretić. We have established that the dependent clause has a different status in different grammar books. Some authors, aside from giving the basic definition, exclude chapters about dependent clauses, some incorporate the clause within morphological chapters, while others include additional aspects, such as word order or the status of tenses within dependent clauses. When it comes to the categorization of dependent clauses, the majority of authors choose a combination of a formal criterion (type of conjunction) and a semantic criterion. The only exception is Stojan Novaković who divides dependent clauses based on a functional criterion.

Keywords: Serbian language, syntax, 19. century, subordinate clause, grammar books

1. Увод

У раду испитујемо статус зависних реченица у репрезентативним србистичким и/или сербокроатистичким граматицама и приручницима издатим у току 19. века. Због ограниченог простора рада, одлучили смо се да за корпус узмемо следеће књиге: *Србску синтаксу* Ђуре Даничића, *Извод из српске граматике* Јована Бошковића, *Складњу илирског језика за ниже гимназије* Адолфа Вебера, *Грама-*

¹ Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

тику српскохрватског (илирског) језика Петра Будманија, Српску синтаксу Стојана Новаковића, Српску граматику Стојана Новаковића и Граматику и стилистику хрватскога или српскога језика Томислава Маретића. Нису узете у обзир све граматике издате у току 19. века, већ смо корпус одабрали на основу два критеријума: (а) репрезентативност граматике, односно приручника; (б) заступљеност описа зависних реченица. Анализирали смо у оквиру којих је поглавља реченица обрађена, који су основни критеријуми за поделу (везник, семантика, функција), који су типови реченица наведени, као и то да ли је у анализу укључен још неки додатни аспект. У Мацановић (Мацановић/Масановић 2020: 315 – 328) анализирани су термини за главне реченичне чланове и термини за зависне реченичне чланове, док анализа термина везаних за зависне реченице изостаје.

2. Анализа

2.1. Србска синтакса Ђуре Даничића

Србска синтакса Ђуре Даничића објављена је 1858. године и у основи представља синтаксу падежа (Павловић/Павловић 2020: 28). У уводном делу (Приступ) дате су дефиниције најважнијих синтаксичких појмова, међу којима је и дефиниција реченице, која је одређена као „цела мисао речима изречена“ (Даничић/Даничић 1858: 1). Даничић је реченице поделио на просте и сложене, а сложену реченицу је одредио као реченицу која је састављена од простих реченица које се уклапају на различите начине (Даничић/Даничић 1858: 5). Наводе се само два примера сложених реченица, а даља објашњења изостају.

2.2. Извод из српске граматике Јована Бошковића

Јован Бошковић у *Изводу из српске граматике* преузима дефиницију од Ђуре Даничића и за реченицу каже да је „цела мисао речима изречена“ (Бошковић/Вошковић 1864: 1). Реченицу дели на просту и сложену. Дефиниција сложене реченице јесте, такође, поновљена: „Више простих реченица могу се на различите начине саставити у једну, која се онда зове сложена“ (Бошковић/Вошковић 1864: 2). Поред тога, Бошковић даје исте примере сложених реченица као и Даничић. Синтаксу Бошковић дели на синтаксу простих реченица и синтаксу сложених реченица, а у оквиру синтаксе сложене реченице се обрађују врсте реченица, периоди и ред речи (Бошковић/Вошковић 1864: 4; Павловић/Павловић 2020: 28). Као ни код Даничића, ни код Бошковића нема посебног поглавља посвећеног обради зависних реченица.

2.3. *Складња илирског језика за ниже гимназије Адолфа Вебера*

Адолфо Вебер реченице дели на просте, разширене, једноставне, стегнуте, састављене, многостручно састављене и покраћене (Weber/Вебер 1862: 4). Веберова *Складња* садржи и посебно поглавље посвећено употреби глаголских времена у зависним реченицама (Weber/Вебер 1862: 100 – 113). Синтаксичко поглавље се поклапа са морфолошким, па Вебер везнике одређује као непроменљиве речи које служе за повезивање речи или реченица, а дели их на *узпоредне* („који спајају изреке једнаке важности“) и *подредне* („које спајају изреке мање важности с њиховими главними“) (Weber/Вебер 1862: 120). У *узпоредне* (независне) везнике Вебер убраја спојне, раставне, противне, узрочне, закључне и месне (Вебер/Weber 1862: 120). Грешком су у независне везнике убројани узрочни везници, од којих се наводе *бо, јер, јербо, што, јер да* (Weber/Вебер 1862: 124). Погрешно су у независне везнике уврштени и месни везници, при чему су наведени и заменички прилози који не врше функцију везника месних реченица (Weber/Вебер 1862: 126).

Табела 1. *Зависни везници у Вебер (Weber/Вебер 1862: 126 – 131)*

Врста	Везници
Временски	кад, када; како, чим, тек што, једва што; пошто, поклам (дуб. поклѣ); прије него, док (докле, доклегод), дочим
Погодбени	да, ако, када; само да, само ако, само кад, само да не; камо ли, немоли
Узрочни	кад(а), будћ да и што
Допусни	премда, акопрем, премаке; да и, ако и; све да и; макар, ма.
Намерни	да, да не; неби ли; да тим, да што, да то
Последични	да, те и да не
Присподобни (поредбени)	кано (као, како), попут, него; кано што, него што; кано да (Weber/Вебер 1862: 131), додаје и везнике (грешка у терминологији) тако, овако, онако (Weber/Вебер 1862: 132).
Упитни	ли, да ли; не ли; зар

У зависне везнике Вебер сврстава време (временске), погодбене, узрочне, допусне, намерне, последичне, присподобне (поредбене) и упитне (Weber/Вебер 1862: 126)².

² У табелама су коришћени правопис и терминологија као у оригиналу, само су примери транслитеровани).

Видимо да међу везницима које наводи Вебер срећемо и друге врсте речи (заменичке прилоге, речце).

Посебно поглавље Вебер посвећује везнику *да*. Према овом аутору, везник *да* може: увести субјекатску и објекатску реченицу (Вебер овде користи трансформациони тест), увести туђе речи и мишљење, изражавати неприхватање туђег мишљења у спојевима *све да, кано да*, изражавати жељу, молбу, заповест, савет, предлог, намеру и последицу, изражавати услов, исказивати жељу да се некоме догоди нешто добро или лоше, исказивати захтев да се нешто уради или не уради, исказивати значења раставног везника уместо *паче*, може бити и без значења уз неке глаголе (уводи глаголску допуну), јавља се у упитној реченици са *ли* и јавља се у законима и наредбама (Weber/Вебер 1862: 133 – 136). Овде се види да Вебер не прави разлику између функција везника *да* у зависним реченицама од његових осталих функција.

Вебер издваја и појам вишеструкосложене реченице коју назива *многостручном изреком* (Weber/Вебер 1862: 142 – 143). Као и други аутори 19. века, прави разлику између реченице и периода. Према Веберу реченица се састоји од две реченице, може да се састоји од главне и координиране реченице, а просте реченице следе једна за другом, а често су и јукстапониране. С друге стране, период се може састојати од више реченица, састоји се од главне и више подређених реченица, формално се повезује везницима и партикулама, а на семантичком плану ниједна реченица се не може изоставити да би период имао смисла (Weber/Вебер 1862: 143 – 146). Посвећује се пажња и редоследу простих реченица у оквиру сложених реченица и периода (Weber/Вебер 1862: 157 – 159).

2.4. Граматика српскохрватског (илирског језика) Петра Будманија

Будмани реченице дели, такође, на просте (*semplici*) и сложене (*composte*), при чему се сложена састоји од више простих (Будмани/Budmani 1867: 147). Сложене реченице Будмани одређује као две или више простих реченица повезаних везницима: „Le proposizioni composte constano di due o più proposizioni semplici“ (Budmani/Будмани 1867: 230). Сложене реченице дели на координиране, које су независне једна од друге, и на субординиране, у којој једна реченица зависи од друге. У координиране реченице спадају копулативне, раставне, адверзитивне, каузалне и конклузивне. У субординираним реченицама разликујемо главну реченицу (*principale*), од које друге зависе, и

секундарне реченице (*secondaire*) (Budmani/Будмани 1867: 230). Субординиране реченице добијају свој назив према везнику који их уводи и Будмани у њих уврштава: изричне, финалне, кондиционалне, компаративне, концесивне и темпоралне. Постоји још једна врста реченица која се уводи релативним заменицама (*proposizioni incidenti*). Посебно поглавље је посвећено употреби времена у сложеним реченицама (Budmani/Будмани 1867: 230 – 236), а стање у српскохрватском се пореди са стањем у италијанском језику.

Табела 2. Зависни везници у Будмани (Budmani/Будмани 1867: 230 – 236)

Врста	Везници
Копулативне (<i>congiunzioni copulative</i>)	и, а, те (тер, тере), па, ни, такође (такођер)
Раставне (<i>congiunzioni disgiuntive</i>)	или, ли, јали (јалити), ја ја, или или
Адверзативни (<i>congiunzioni avversative</i>)	но (ну), а, али, неко, већ, ипак (али ипак), са свим тим, паче (пачек)
Компаративни (<i>congiunzioni comparative</i>)	како, као, као што, како да, него, но, немоли
Кондиционални (<i>congiunzioni codizionali</i>)	ако, да, кад, аколи, већ ако, ако да
Концесивни (<i>congiunzioni concessive</i>)	премда, за све да, макар, буд
Каузални (узрочни) (<i>congiunzioni causali</i>):	зашто? (јер?), јер, бо, јербо (зашто, што)
Изрични (<i>congiunzioni dichiarative</i>)	да, гдје
Финални (<i>congiunzioni finali</i>)	да, једа, нека, нек
Темпорални (<i>congiunzioni temporali</i>)	кад, како, пошто, докле, потом, нетом, чим, док
Интерогативни (упитни) (<i>congiunzioni interrogative</i>)	ли, једа, једали, зар, да ли, јали

Видимо да су међу везницима убројане и друге врсте речи.

2.5. Српска синтакса Стојана Новаковића

У Српској синтакси Стојана Новаковића посвећује се више пажње синтакси реченице него у другим граматикама и приручницима издатим у 19. веку (Павловић/Pavlović 2020: 29). Према Новаковићу, зависне реченице се јављају као додаци *подмету*

(субјекту) и *прироку* (предикату). Новаковић реченице дели на просте и сложене (Новаковић/Novaković 1870: 8). Реченице се деле према броју предиката и субјеката. Ако се у реченици налази један субјекат и предикат, или више предиката и субјеката повезаних везником, реченица је проста (Новаковић/Novaković 1870: 8). Сложену реченицу дефинише на следећи начин: „Кад се пак више таквих простих реченица једна за другом на разне начине постављају свезама или односним заменицама у једну реченицу (управо у низ од реченица) онда се то зове сложена реченица“ (Новаковић/Novaković 1870: 8). На основу овога синтаксу дели и на синтаксу простих и синтаксу сложених реченица (Новаковић/Novaković 1870: 8 – 9; Павловић/Pavlović 2020: 29), а предмет синтаксе сложених реченица јесу „различне врсте сложених реченица, скраћивање реченица и намештање или ред речи“ (Новаковић/Novaković 1870: 9; Павловић/Pavlović 2020: 29).

Новаковић сложене реченице дели по начину склапања или састављања на независне и зависне (Новаковић/Novaković 1870: 64). Зависне реченице су оне „кад је мисао, казана у једној, допуна, доказ, објашњење, поређење мисли казаној у другој реченици“ (Новаковић/Novaković 1870: 65). Пошто Новаковић одређује реченицу као „сваку мисао кад се речима исказе“ (Новаковић/Novaković 1870: 2), целовитост мисли (значања) јесте и основни критеријум за разликовање зависних и независних реченица. Зависне реченице су допуна или појашњење онога што је исказано у главној реченици (Новаковић/Novaković 1870: 65). Зависне реченице се састоје из два дела: из главне и из споредне реченице (Новаковић/Novaković 1870: 67). Главна реченица носи мисао, а споредна је њена допуна или објашњење. Обично је главна реченица на другом, а споредна на првом месту. Главни критеријум за одређивање главне и споредне реченице је смисао (значање) (Новаковић/Novaković 1870: 68).

Критеријум за поделу сложених реченица је везник. Реченице настају тако што се једна реч ширије на читаву реченицу (Новаковић/Novaković 1870: 68). На тај начин, реченице се деле онако како се деле и додаци. Реченице Новаковић дели према функцији споредних реченица, па код њега доминира функционални критеријум³. Зависне реченице према функцији дели на: додатак подмету, предмет или додатак *прироку*, циљ или намеру, погодбу (услов), време или место и додатак додатку (Новаковић/Novaković 1870: 68).

³ О критеријумима за поделу сложених реченица в. Ковачевић/Kovačević 1998: 11 – 13.

Табела 3. Зависне реченице у Новаковић
(Новаковић /Novaković 1870: 64 – 76)

Врста	Чиме се уводе
Додатак подмету (субјекту)	односним заменицама који, ко, шта (Новаковић/Novaković 1870: 69), реченице са формалним антецедентом
Предмет или додатак прироку	да, где, нек, како, е
Циљне или намерне	да, еда (једа), нека или се реченица јавља у упитној форми са потенцијалом
Погодбене	Не наводе се експлицитно везници, из примера ако, ли, да, ма
Споредна реченица поређења	како, тако, каошто, какода, него (некмоли), камоли
Споредне реченице за време и место	Прилозима за место (не наводи којим)

Посебно се издваја период као врста сложених реченица. Период се, као и сложена реченица, састоји из два дела: главног и споредног. Главна реченица се налази на другом месту, а споредна реченица на другом месту због тога што је „перијод увек вештачки склопљена сложена реченица“ (Новаковић/Novaković 1870: 80).

2.6. Српска граматика Стојана Новаковића

Реченица исказује пропозитивни садржај, односно, према Новаковићу, реченица исказује мисао: „Чим се барем две представе међу собом вежу, било тврђењем било одрицањем, одмах постаје мисао; а мисао, чим се изговори, одмах постаје реченица“ (Новаковић/Novaković 1894: 2). Као и речима, и реченицама се могу додавати додаци, па се тако реченице којима се нешто додаје зову главне, а реченице које служе као додаци главној реченици или њеним деловима Новаковић зове *споредне* или *додане* (Новаковић/Novaković 1894: 4 – 5). Дистинкцију између главне и споредне реченице не чини њихово место, већ потпуност њиховог значења („потпуни или непотпуни мисао“). Главна реченица има целовито значење и кад се изоставе зависне (споредне), док зависне, када стоје саме за себе, немају потпуно значење (Новаковић/Novaković 1894: 5).

Према Новаковићу, два су начина за настанак сложених реченица или реченичних низова: приређивање и подређивање, те се и сло-

жене реченице деле на приређене и подређене (Новаковић/Novaković 1894: 326). Основни критеријум за разликовање независних и зависних реченица је значењска и структурна самосталност. (Новаковић/Novaković 1894: 326).

Подређивање (subordination) подразумева да су реченице зависне једна од друге, да представљају објашњење мисли у главној реченици, или додатак неком делу главне реченице. Разликују се главна и споредна реченица, што је Новаковићева термин за главну и зависну реченицу. Центар реченице је главна реченица, око које се постављају споредне (Новаковић/Novaković 1894: 327). У говору долази до преплитања различитих типова грађења реченица, те једна иста реченица може бити истовремено и приређена и подређена, односно може бити истовремено и главна и споредна, у зависности из кога се угла посматра (Новаковић/Novaković 1864: 328). Главне и споредне реченице заједно чине целину која се зове *члан*. Као и реченице, и чланови могу бити приређени и подређени, па се могу јавити у различитим комбинацијама (Новаковић/Novaković 1894: 328 – 330). Подређене реченице разликују се по значењу, односно, „по оној вези коју подређена има са главном“ (Новаковић/Novaković 1894: 332).

Новаковић заступа функционални став о зависним реченицама, односно он сматра да су зависне реченице проширени додатак субјекта или предиката (Новаковић/Novaković 1894: 333). Из тог разлога, сматра да и на њих треба применити поделу као и код субјекатских и предикатских додатака (Новаковић/Novaković 1894: 333 – 334).

Иако су критеријум за поделу исти као и у његовој *Српској синтакси*, Новаковић овде нуди другачију типологију подређених (зависних) реченица (Новаковић/Novaković 1894: 332 – 333):

Табела 4. Зависне реченице у Новаковић/Novaković 1894: 330 – 347

Врста	Везници и други субординатори
Придевске (придевне) (додатак подмету, проширени придевски додатак или атрибут)	релативним заменицама, прилозима где, кад, и везником да (како)
Именичке (додатак подмету, проширени субјекат)	истим средствима као и придевске
Предмет уз глаголе	да, где, како, е и другима, упитном речцом ли, односном заменицом (савезном заменицом) или се користе без везника
Намерне реченице	да, еда (једа), нека, како или упитним обликом и погодбеним начином (Новаковић/Novaković 1894: 337 – 338)
Погодбене реченице	да, кад, ако, док, докле
Подређене реченице за допуштање	нек, да, и, ако, ако и, макар, премда, ма (ма да), буд', буди, баш и да (Новаковић/Novaković 1894: 339).
Реченице којима се казује поређење	поређење по једнакости: заменице или заменички прилози, везници (ка', ка' но, канда, као да, као што, као год, како) Поређење по неједнакости: него (но, што – то), што – тим или се у једној налази придев или прилог, а у зависној се налазе заменице што, што год или везници него, него што, него ли
	комбинација везника и прилога (када – тада, када – онда, како – таки, једнак, докле – дотле), или само везникакад, док (докле), чим, како, пошто, тек, или безвезнички
Месне реченице	главној реченици јави заменички прилог тамо, ту, онамо, онде, у подређеној реченици јавља се заменички прилог где, докле, куда, откуда
Подређене реченице за последицу и узрок	јер (јербо), с тога, зато, што, где, будући, како

2.7. Српска синтакса Јована Живановића

Јован Живановић у својој *Српској синтакси* нема посебно поглавље посвећено сложеним реченицама. У поглављу о везницима („Савези“) каже да они „везују реченице“ (Живановић/*Živanović* 1889: 27). Реченице дели на независне и зависне, а каже да ће о њима бити реч у другој књизи (Живановић/*Živanović* 1889: 27 – 28). Доноси следећу поделу везника: (а) Спојни: *и, а, па, те*; (б) Раздвојни: *или-или, а-а, али-али, ја-ја, јали-јали, ни-ни, нити-нити*; (в) Супротни: *а, али, ну, него, већ, ама, не-него*; (г) Узрочни: *јер*; (д) За намеру: *да, еда, нека*; (ђ) Конклузиван: *дакле*; (е) Декларативан: *да*; (ж) За допуштање: *прем да, ма, ако и, нек*; (з) Компаративни: *као, као да, као што–тако*.

2.8. Граматика и стилистика хрватскога или српскога језика Томислава Маретића

Запажања о зависносложеној реченици нису дата на једном месту, већ се налазе по различитим поглављима. Налазимо их у поглављу о реду речи, грађи реченице и у одељку о заменицама (Maretić/Маретић 1899: 427 – 445; 468 – 470). Врсте везника су обрађене у оквиру поглавља о синтакси делова говора (Maretić/Маретић 1899: 488 – 515).

Табела 5. *Списак зависних реченица у Маретић (Maretić /Маретић 1899: 488 – 515)*

Врста	Везници
Намерни	ако, да, еда, како, ли, нека
Везници начина (модални)	гдје, како, као, као и, као што, камо, куда, него, него и, него ли, него што, немо ли, но што, већ
Везници времена (темпорални)	чим, да, док (докле), гдје, истом, кад, како, нетом, пошто, што, таман, тек, тек што
Изрични (декларативни)	како, где, да, е
Узрочни (каузални) везници	бо, будући да, да, е, гдје, јер/јербо, када, како, што, те, зашто
Последични (консекутивни)	да, како, те
Погодбени (хипотетички)	ако, буди, да, када, ли
Допусни	ако, ако и, и ако, да, да и, и да, ма, макар, макар да, премда, што.

Везници начина (модални)	гдје, како, као, као и, као што, камо, куда, него, него и, него ли, него што, немо ли, но што, већ
Везници времена (темпорални)	чим, да, док (докле), гдје, истом, кад, како, нетом, пошто, што, таман, тек, тек што
Изрични (декларативни)	како, где, да, е
Узрочни (каузални) везници	бо, будући да, да, е, гдје, јер/јербо, када, како, што, те, зашто
Последични (консекутивни)	да, како, те
Погодбени (хипотетички)	ако, буди, да, када, ли

3. Закључак

Различит је статус сложених реченица у испитаним србистичким и/или сербокроатистичким граматикама и приручницима. Код Даничића и Бошковића, осим дефиниције реченице и поделе синтаксе на синтаксу прости и синтаксу сложене реченице, део о зависној реченици у потпуности изостаје, пошто други део ни Даничићеве ни Бошковићеве синтаксе није ни штампан. Код неких аутора зависне реченице се обрађују само у оквиру морфолошког поглавља, односно само се наводе типови везника (на пример, код Живановића). Зависна реченица се углавном обрађује у поглављу о везницима и код Маретића, с тим што су код њега значајни увиди о зависној реченици дати и у поглављу о релативним заменицама, реду речи и грађи реченице. Неки аутори, као што су Будмани и Вебер, укључују и поглавље о употреби времена у зависним реченицама. Зависне реченице најчешће се деле на основу комбинације формалног критеријума и семантичког критеријума. Код Новаковића као примарни критеријум за поделу истиче се функционални критеријум.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Бошковић/Вошковић 1864:** Бошковић, Ј. *Извод из српске граматике*. Београд: У Државној штампарији, 1864. [Вошковић, Ј. *Izvod iz srpske gramatike*. Beograd: U Državnoj štampariji, 1864.]
- Budmani/Будмани 1867:** Budmani, P. *Grammatica della Lingua Serbo-Croata (Illirica)*. Vienna: A Spese Del' Autore, 1867.
- Даничић/Daničić 1858:** Даничић, Ђ. *Србска синтакса*. Београд: У Државној Штампарији, 1858. [Daničić, Đ. *Srbska sintaksa*. Beograd: U Državnoj Štampariji, 1858.]

- Живановић/Živanović 1889:** Живановић, Ј. *Српска синтакса*. Нови Сад: Издање и штампа А. Пајевића, 1889. [Živanović, J. *Srpska sintaksa*. Novi Sad: Izdanje i štampa A. Pajevića, 1889.]
- Ковачевић/Ковачевић 1998:** Ковачевић, М. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд – Србиње: Рашка школа – Српско просвјетно и културно друштво Просвјета, 1998. [Kovačević, M. *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*. Beograd – Srbija: Raška škola – Srpsko prosvjetno i kulturno društvo Prosvjeta, 1998.]
- Новаковић/Novaković 1870:** Новаковић, С. *Српска синтакса за ниже гимнзије и реалке Кнежевине Србије*. Београд: Издање и штампа Државне штампарије, 1870. [Novaković, S. *Srpska sintaksa za niže gimnazije i realke Kneževine Srbije*. Beograd: Izdanje i štampa Državne štamparije, 1870.]
- Новаковић/Novaković 1902:** Новаковић, С. *Српска граматика*. Београд: Издање и штампа Државне штампарије, 1902. [Novaković, S. *Srpska gramatika*. Beograd: Izdanje i štampa Državne štamparije, 1902.]
- Мацановић/Масановић 2018:** Мацановић, А. *Српска језикословна терминологија у 19. веку*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2018. [Macanović, A. *Srpska jezikoslovna terminologija u 19. veku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2018.]
- Марећић/Марећић 1899:** Марећић, Т. *Грамматика и стилстика хрватског или српског језика*. Загреб: Штампа и наклада Књиžаре Л. Хартмана, 1899.
- Павловић/Равловић 2020:** Павловић, Ј. Најважније тенденције у проучавању синтаксе српског језика 19. века. // *Савремена проучавања језика и књижевности. Година IX. Књига 1*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2020, 27 – 38. [Pavlović, J. Najvažnije tendencije u proučavanju sintakse srpskog jezika 19. veka. // *Savremena proučavanja jezika i književnosti. Godina IX. Knjiga 1*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 2020, 27 – 38.]
- Weber/Вебер 1862:** Weber, A. *Складња илирског језика за ниже гимнзије*. У Већу: У с. к. наклади школских књига, 1862.